

Interneringsläger i Sverige under andra världskriget

Interneringsläger i Sverige under andra världskriget avser de interneringsläger, ibland kallade koncentrationsläger, som var en typ av arbetsläger för politiska fångar. Dessa var i Sverige under andra världskriget ett sätt för svenska myndigheter att initialt frihetsberöva kommunister^{1 2} som sågs som statsfientliga element.³ Men tids nog kom gruppen intagna att växa till att inkludera radikala socialdemokrater, syndikalister, fackföreningsfolk, anti-nazister och tyska desertörer, så kallade Englandsvänner.⁴ Människor placerades även i lägren på grund av sin etniska bakgrund.⁵ Intagning till lägren skedde utan vare sig rättegång eller dom.⁶ Socialdemokraten Tage Erlander var den högste politiska tjänstemannen för dessa läger.⁷ Från början var det svenska medborgare som internerades men allt eftersom kriget fortgick tog man även hand om utländska soldater.⁸ Forskning kring det hela har delvis varit svår då dokumentation förstörts och bränts upp.⁹

Benämning

De svenska lägren kallades vid tiden för lägrens förekomst för koncentrationsläger.¹⁰ På senare tid har detta blivit kontroversiellt som till exempel 2008 när Tobias Berglund och Niclas Sennerteg utgav boken Svenska koncentrationsläger i Tredje rikets skugga (Natur & Kultur)¹¹ De läger som fanns i Sverige under andra världskriget benämns dock av vissa som "*interneringsläger*" trots att den historiskt korrekta termen i det faktiska källmaterialet är koncentrationsläger, vilket stämmer, trots att det ibland inte går i samklang med nutida associationer.¹² Vissa hävdar därför att det är oklart var gränsen går mellan interneringsläger och koncentrationsläger.

Orsak

Enligt historikern Karl Molin försökte militärledningen, eller delar av den, påverka Samlingsregeringens utrikespolitik i riktning mot ett starkare engagemang i Finlands strider, vilket kommunisterna motsatte sig.¹³ Syftet med ett sådant engagemang var att stärka Sveriges ställning i den ordning som skulle råda efter en tysk slutseger i kriget.¹⁴ Karl Molin har undrat vad som hade hänt med de intagna om Sverige hade ockuperats av Nazityskland¹⁵ I Norge och Danmark fanns liknande läger och de som satt fängslade i dessa där blev mördade i Auschwitz och andra läger efter den tyska ockupationen.

Övervakning

Interneringen var relativt enkel att genomföra då Krigsmakten och civil säkerhetstjänst hade omfattande register över dessa personer¹⁶ via en myndighet Krigsmakten upprättat 1928 utan riksdagens kännedom kallad

¹ Gunnar Kieri och Ivar Sundström. Första arbetskompaniet Storsien (1972), Tredje omarbetade och utvidgade upplagan 1985, ISBN 9170141908

² "Lag (1998:714)". lagen.nu. Justitiedepartementet L5. 2018-06-20. Läst 26 september 2019.

³ Felix Andersson (2012). "Arbetskompani L17 Öxnered De svenska arbetskompanierna under andra världskriget". Vänersborgs söners gille (84): sid. 29–30.

⁴ Bondeson, Sören (2017-06-07). Lögnen är en annan sanning. Ordfront. ISBN 9789174416473. Läst 15 mars 2018

⁵ Jenny Hellström. "Tage Erlander bakom hemliga koncentrationsläger". Arkiverad från originalet den 3 september 2008. Läst 20 september 2020. sr.se, 30 augusti 2008 kl 08:28.

⁶ Lundgren; Hans Lindeberg (producent) (2005-07-05 18:15-19:15). "Svensk mediedatabas". SVT2. Läst 26 september 2019. "Interneringen av påstått opålitliga element skedde utan rättegång och utan dom. Än i dag har ingen av de drabbade fått en ursäkt, de och deras anhöriga kräver fortfarande upprättelse."

⁷ Jenny Hellström. "Sveriges hemliga koncentrationsläger under kriget". Arkiverad från originalet den 25 maj 2020. Läst 20 september 2020. sverigesradio.se, 30 augusti 2008 kl 08:28.

⁸ "Vägershult monumentet". Läst 15 januari 2019.

⁹ Maria-Pia Boëthius Heder och samvete, 1991, Norstedts förlag sid. 93.

¹⁰ Henrik Höjer. "Svenska koncentrationsläger?", Forskning & framsteg, 1 december 2008. Åtkomst den 6 augusti 2018.

¹¹ Jenny Hellström. "Sveriges hemliga koncentrationsläger under kriget". Arkiverad från originalet den 25 maj 2020. Läst 20 september 2020. sverigesradio.se, 30 augusti 2008 kl 08:28.

¹² Henrik Höjer. "Svenska koncentrationsläger?", Forskning & framsteg, 1 december 2008. Åtkomst den 6 augusti 2018.

¹³ Maria-Pia Boëthius Heder och samvete, 1991, Norstedts förlag sid. 94-95.

¹⁴ Ibid

¹⁵ Ibid

¹⁶ Felix Andersson (2012). "Arbetskompani L17 Öxnered De svenska arbetskompanierna under andra världskriget". Vänersborgs söners gille (84): sid. 29–30.

underrättelsebyrå (UB) som initialt arbetade mot antimilitarism, men i en handling från 1934 framkommer att deras intresse vid den här tidpunkten koncentrerats mot kommunister.¹⁷ I samma handling framkom att 100 000 personer fanns förekommande i deras register.¹⁸ År 1941 omfattade registret ungefär 40 000 personer, vilket var mer än antalet medlemmar i Sveriges Kommunistiska Parti vid tidpunkten.¹⁹ ²⁰ En tredjedel av de tyska kommunister som vistades i Sverige under dessa år lär ha placerats i läger.²¹

Arbetsläger

Under andra världskriget inkallades mellan 600 och 700 värnpliktiga män till tjänstgöring i arbetsstrupperna och inkvarterades i särskilda läger. I den sentida politiska debatten har dessa läger betraktats som interneringsläger och tjänstgöringen enligt värnpliktslagen som internering. De flesta som inkallades till dessa läger var kommunister,²² och arbetslägren upprättades exklusivt för kommunister²³ men där fanns också radikala socialdemokrater,²⁴ syndikalister, fackföreningsfolk, anti-nazister, tyska desertörer, så kallade Englandsvänner²⁵ och andra som klassades som "opålitliga element". Även indisciplinärer, värnpliktiga som gjort sig skyldiga till disciplinbrott, förvarades i lägren. Formellt benämndes lägren i de flesta fall internt som arbetskompanier. Avsikten var att vad man inom militären uppfattade som samhällsfarliga och eventuellt landsförrådiska element skulle avtjäna sin lagstadgade beredskapstjänstgöring som alla andra medborgare, men utan vapen i hand och utan att hota den militära disciplinen. Arbetskompanierna låg isolerade och de värnpliktiga fick inte bära vapen. Systemet var sanktionerat av den svenska samlingsregeringen (det enda regeringspartiet i den som motsatte sig beslutet var Folkpartiet), men det hela drevs som ett administrativt militärt projekt. Interneringen baserades på uppgifter från säkerhetstjänsten, civil övervakning, åsiktsregistrering, brevövervakning²⁶ och angiveri. I Vindeln och Stensele arbetade de internerade med att bygga en hemlig flygbas. I Storsien och i Vägershult bedrevs vägbyggen.²⁷ Några av internerna betecknade arbetskompanierna som "*koncentrationsläger*" i mildare form.²⁸ Särskilt lägret i Storsien och det på logementfartyget Bercut har framställts som en synnerligen obehaglig upplevelse för de inkallade medan andra var mer idylliska.²⁹ I maj 1941 planerades totalt tio arbetsläger för 3000–3500 värnpliktiga, men mot slutet av 1941 lades planerna på is efter ingripande av den socialdemokratiske försvarsministern Per Edvin Sköld.³⁰ Sköld hade genom egna kontakter inom parti och fackföreningsrörelse fått insikt om omfattning och inriktning av inkallelserna till arbetsstrupperna och utformade nya riktlinjer som medförde att dessa inkallelser i praktiken upphörde. Under 1943 stängdes det sista lägret. All dokumentation brändes. Efter kriget fick många som tjänstgjort i arbetskompanierna svårt att få arbete eftersom de fått en stämpel som "*subversiva element*". När sanningen om lägren så småningom kom fram efter kriget ledde det till stark kritik.³¹

Förläggningssorter

Arbetskompanierna var förlagda till:
Axmar, Gästrikland (1945)³²

¹⁷ Gunnar Kieri och Ivar Sundström. Första arbetskompaniet Storsien (1972), Tredje omarbetade och utvidgade upplagan 1985, sid. 49 ISBN 9170141908

¹⁸ Ibid, sid. 50

¹⁹ Nils Lundgren (December). "Ett foto som aldrig skulle ha tagits". FiB.

²⁰ Felix Andersson (2012). "Arbetskompani L17 Öxnered De svenska arbetskompanierna under andra världskriget". Vänersborgs söners gille (84): sid. 29–30

²¹ Hoffmann (1980). sid. 353

²² <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article19995698.ab?teaser=true>

²³ Gunnar Kieri och Ivar Sundström skrev "*Hundratals kommunister avvärjades vid förbanden och isolerades i arbetsläger. En tidigare även av oss spridd uppfattning att ingripandet gällde radikala arbetare i allmänhet - dvs även socialdemokrater - kan definitivt avfärdas. Arkiven visar att arbetslägren kom till exklusivt för kommunister.*" Gunnar Kieri och Ivar Sundström. Första arbetskompaniet Storsien (1972), Tredje omarbetade och utvidgade upplagan 1985, ISBN 9170141908

²⁴ <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article19995698.ab?teaser=true>

²⁵ Bondeson, Sören (2017-06-07). Lögnen är en annan sanning. Ordfront. ISBN 9789174416473. Läst 15 mars 2018

²⁶ Lägerorder 9 (Vol. A:1). Rengsjö. 1943. sid. RA SUKL

²⁷ "Vägershult monumentet". Läst 15 januari 2019.

²⁸ Maria-Pia Boëthius Heder och samvete, 1991, Norstedts förlag sid. 93.

²⁹ Ibid

³⁰ Ibid, sid. 94

³¹ Ibid, sid. 93

³² "Koncentrationslägret i Axmar". Arbetarbladet. Läst 15 augusti 2021.

Bercut, ett logementsfartyg för flottan utanför Dalarö, Södermanland där mellan 30 och 40 värnpliktiga tjänstgjorde.³³

Hjälpfartyget Vesterbotten kompletterade fartyget Bercut.³⁴

Ede, Jämtland (1943–1948)

Florsberg, Hälsingland (1943–1948)

Grytans skjutfält, utanför Östersund, Jämtland (1942)^{35 36}

Hälsingmo, Hälsingland (1943–1948)

Ingels, Dalarna (1942–1946) (lägrets existens förnekades fram till 1945³⁷)

Kusfors, Västerbotten (1944–1945)

Långmora, utanför Långshyttan, Dalarna (mars 1940–1945)

Lövnäsvallen, väster om Sveg, Härjedalen (1941–1942)³⁸

Naartjärvi väster om Haparanda,³⁹ Norrbotten (1941 - ?). Lägre hyste ett 30-tal kommunister.⁴⁰

Norra Bredåker, Norrbotten (1939–1940). Tillsammans med lägre i Storsien slogs dessa två ihop till ett läger i januari 1940.

Rengsjö, Hälsingland (1942–1945)

Smedsbo, Dalarna (mars 1940–1945)

Stensele, Lappland (augusti–oktober 1943)

Storsien, utanför Kalix, Norrbotten, med 300–370 intagna som tjänstgjorde där vintern 1939–1940.⁴¹

Sunnerstaholm, söder om Bollnäs, Hälsingland (1945–1946)

Säter, Dalarna (1943–1946)

Sörbyn, Norrbotten (1944–1945)

Tjörnarps utanför Höör, Skåne (1945–1946)⁴²

Vindeln, Västerbotten (augusti–oktober 1943)

Vägershult, Småland (1942–1945)^{43 44} (Arbetet bestod här i reparationer, vedhuggning eller köksarbete i själva lägre, dels arbete utanför lägre, till exempel vägarbete i Statens arbetsmarknadskommissions regi.⁴⁵)

Öxnered, sydväst om Vänersborg, Västergötland (1941–1942)⁴⁶

Interneringsläger

Interneringsläger för utländska soldater upprättades enligt Haagkonventionens krav på neutrala stater. Utländska soldater internerades bland annat i Långmora, Backamo och Smedsbo. Sovjetiska soldater som rymt från tyska interneringsläger i Norge internerades bland annat på Krampenlägre i Skinnskattebergs kommun. Polska ubåtsmatrosar internerades i Mariefred. Tyska krigsfångar internerades i Lagerlingen på Gotland och tyska flyktingar och deserterade soldater på Rinkaby flygbas. Efter andra världskriget användes tre av lägren för flyktingar från Baltikum (inklusive 150 soldater) i Ränneslätt, Rinkaby och Gälltofta. Fram till hösten 1941 skickades de tyska desertörerna tillbaka enligt en hemlig instruktion utfärdad av Tage Erlander

³³ Felix Andersson (2012). "Arbetskompani L17 Öxnered De svenska arbetskompanierna under andra världskriget". Vänersborgs söners gille (84): sid. 29–30.

³⁴ Gunnar Kieri och Ivar Sundström. Första arbetskompaniet Storsien (1972), Tredje omarbetade och utvidgade upplagan 1985, ISBN 9170141908

³⁵ "Arbetskompanier | Arkiv och lärande". Riksarkivet. Läst 9 september 2019.

³⁶ Gunnar Kieri och Ivar Sundström. Första arbetskompaniet Storsien (1972), Tredje omarbetade och utvidgade upplagan 1985, sid. 27, ISBN 9170141908

³⁷ Översikt per den 11 november 1945, RA SUKI, Ingels, Vol 1.. "Förteckning över på Hälsingmo omhändertagna flyktingar".

³⁸ Gunnar Kieri och Ivar Sundström. Första arbetskompaniet Storsien (1972), Tredje omarbetade och utvidgade upplagan 1985, sid. 27 ISBN 9170141908

³⁹ Gunnar Kieri och Ivar Sundström. Första arbetskompaniet Storsien (1972), Tredje omarbetade och utvidgade upplagan 1985, ISBN 9170141908

⁴⁰ Ibid

⁴¹ Ibid

⁴² <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article19995698.ab?teaser=true>

⁴³ Tobias Berglund och Niclas Sennerteg. Svenska koncentrationsläger i tredje rikets skugga, (2008), Natur & Kultur, sid. 12–14, ISBN 9789127026957.

⁴⁴ Felix Andersson (2012). "Arbetskompani L17 Öxnered De svenska arbetskompanierna under andra världskriget". Vänersborgs söners gille (84): sid. 29–30.

⁴⁵ Johansson (2004). sid. 105

⁴⁶ Gunnar Kieri och Ivar Sundström. Första arbetskompaniet Storsien (1972), Tredje omarbetade och utvidgade upplagan 1985, sid. 27, ISBN 9170141908

och Gustav Möller. Förmodligen blev de avrättade.⁴⁷ När kriget närmade sig sitt slut släpptes kommunister, anti-nazister med flera från lägren och i stället fördes utlänningar med nazistsympatier dit, främst norrmän och danskar.⁴⁸

Forskning och rapportering

Dokument kring arbetslägren i Sverige har förstörts, vilket har medfört att forskning inom ämnet har varit svårt att genomföra.⁴⁹ Karl Molin var 1991 den i Sverige som forskat mest om arbetskompanierna.⁵⁰ Även Gunnar Kieri med Ivar Sundström och Tobias Berglund med Niclas Sennerteg har skrivit böcker i ämnet. Omkring vintern 1999/2000 fick SVT-journalisten Nils Lundgren i uppdrag av SVT Umeå att göra en dokumentär om lägren.⁵¹ Lundgren intervjuade några av de svenskar som hade internerats och som fortfarande var i livet.⁵² När Lundgren tre år senare visade SVT en nästan färdig film, Upprättelse – en film om interneringslägren, och skulle boka sändningstid var SVT inte längre intresserade, SVT menade nämligen att filmen inte visade något nytt och drog in sitt ekonomiska stöd till projektet.⁵³ Efter att finansiering för avslutandet av filmen lösts av stiftelsen Film i Västerbotten⁵⁴ visades den i SVT2 i juli 2005.⁵⁵

Tryckta källor

- Boëthius, Maria-Pia (2001). Heder och samvete: Sverige och andra världskriget. Ordfront pocket, 99-3067554-X ([Ny utg.]). Stockholm: Ordfront. Libris 7634689. ISBN 91-7324-854-1
- Kieri, Gunnar; Sundström Ivar (1985). Första arbetskompaniet Storsien (3., omarb. och utvidgade uppl.). Stockholm: Arbetarkultur. Libris 7590120. ISBN 91-7014-190-8 [Kieris far var en av de internerade]
- Molin, Karl (1982). Hemmakriget: om den svenska krigsmaktens åtgärder mot kommunister under andra världskriget. Stockholm: Tiden. Libris 7421083. ISBN 91-550-2785-7
- Rehn, Siv (2002). Internerad i norra Sverige: Krigsmaktens och Utlänningskommissionens interneringsläger i Norr- och Västerbotten under åren 1940-1945. Stockholm: Probus. Libris 8717391. ISBN 91-87184-72-9
- Tano, Ingemar (2000). Svenska kyrkan och Första arbetskompaniet Storsien : en granskning av hur Svenska kyrkan i Luleå stift genom biskop Jonzon förhöll sig till arbetskompaniet. Sikkäs: I. Tano. Libris 3196661
- Berglund, Tobias; Niclas Sennerteg (2008). Svenska koncentrationsläger i Tredje rikets skugga. Stockholm: Natur och kultur. Libris 10654055. ISBN 978-91-27-02695-7 (inb.)
- Meyer, Frank (2009) (på norska). Tyskerleirene.Tyske flyktinger i Norge, Danmark og Sverige 1938-1945. Oslo: Unipubforlag. ISBN 9788274773417

Källa: Wikipedia

https://sv.wikipedia.org/wiki/Interneringsl%C3%A4ger_i_Sverige_under_andra_v%C3%A4rldskriget

⁴⁷ Torkel Ivarsson, BT-journalist avslöjar svenska "koncentrationsläger" i ny bok, Arkiverad 26 december 2014 hämtat från the Wayback Machine. Borås Tidning

⁴⁸ Ibid

⁴⁹ Maria-Pia Boëthius Heder och samvete, 1991, Norstedts förlag, sid. 93

⁵⁰ Ibid, sid. 94

⁵¹ "SVT stoppade dokumentär", journalisten.se, 30 januari 2003. Åtkomst den 30 april 2019.

⁵² Ibid

⁵³ Ibid

⁵⁴ Ibid

⁵⁵ Interneringsläger i Sverige under andra världskriget på Svensk mediedatabas.